

Századunk vérzivataros eseményeinek majdani oknyomozó történetírói nem térhetnek ki annak megállapításától, hogy annyi szenvedés, csatatereken és "hátszágokban" kioltott életért, milliók és milliók nyomorba, hazátlanságba döntéséért kik azok a "nagyok", akik egyénileg — saját személyükben *felelősek*.

Közülük az egyik — kétségtelenül — *W. Churchill*, akinek ugyan a sors megadta azt a kiváltságot, hogy köteteken át, úgynevezett emlékezéseiben, próbálja magyarázni, mentegetni amit tett és amit elmulasztott tenni. — Pécsi Kornél bátyám biztatására nekifogtam a külpolitika kulisszatitkai tanulmányozásához: "nagyok" emlékiratai, mosakodásai olvasásához. (Mindenkinek szakadatlanul ezt köti lelkére!) — Mivel hosszabb ideig Angliába sodort bús sorsom, érdeklődésem, érthető, Churchill felé fordult. Bevallom, kusza emlékezései — bár Nobel-díjat kapott értük! — jócskán próbára tették türelmem s ismertetésüktől felmentve érzem magam. Gondolom, ezt a kedves Olvasó örömmel veszi tudomásul.

Mégis mulasztás lenne, ha már születésének századik évfordulóján nem emlékeztünk meg róla, most elfelednénk halála tizedik évfordulóját. — Időszerűséget kölcsönöz soraimnak a világsajtót bejárt és nem kis kedély hullámzásokat kiváltó sir Richard Burton-féle nyilatkozat. Sir Richard Burton a "brit oroszán" születésének századik évfordulójára forgatott film főszerepét vállalva, lelkiismeretes színészként gondosan tanulmányozta az alakítandó hősére vonatkozó irodalmat: életrajzokat, emlékezéseket.

Ilyen előkészületek után Churchill-ről kialakult véleményének a következőkben adott kifejezést:

Churchill gyáva, vérszomjas gyilkos volt, nem volt teljesen normális; Hitlerhez, Sztalinhoz és Dzsingisz khánhoz hasonlítható! ... Szerepem kidolgozása közben rájöttem, mennyire gyűlölöm Churchillt s mindazt, amit személye jelent."

(Mentségül a sajtó hozzáteszi, — hogy a neves színész valószínűleg italos állapotban mondta e szavakat. Úgy látszik, ebben is utánozta hőst; de hozzátehetjük a régi római mondást: Borban az igazság!)

Kántor I. Csaba:

W. CHURCHILL (1874—1965)

Megdöbbenő a kortárs ítélete? Hogyan hat azokra, akik Churchillnek Teleki Pál tragikus halálakor mondott szavaira emlékeznek? Horthy Miklós "Emlékirataim"-ban így jegyezte fel azokat: "A (béke)-tárgyalóasztalnál majd szabadon kell hagynunk egy széket Teleki Pál gr. számára. Ez az üres szék figyelmeztesse a jelenlevőket arra, hogy a magyar nemzetnek olyan miniszterelnöke volt, aki feláldozta magát az igazságért, amelyért mi is harcolunk." Horthy is keserűen jegyzi meg aztán, hogy "az 1947-ben Párizsban tartott, úgynevezett békeértekezleten senki sem emlékezett meg Teleki Pál önfeláldozásáról." Arról sem, hogy a magyarság, bizony, az igazságért küzdött, s hogy a "felszabadítás" további országcsonkítást és rab-Magyarországot hozott!

ÖRÜLT VAGY LÁNGELME?

A "vagy" szócska jelentése, ha nem teszék eléje vesszőt, állítja, hogy a lángelme, akiről szó van — örült. A kérdőjel azt mutatja, hogy nem tudtam ezideig eldönteni: örülttel vagy lángelmével állunk-e szemben? Sir Richard Burton szerint nem volt normális. — Bizonyos, hogy minél tovább tanulmányozzuk "hősünket", annál több ellentmondása halmozódik. Kár, hogy Churchill esetét Freud nem elemezte olyan módon, mint tette kortársa, a század másik „nagy embere”, Woodrow Wilson esetében. (Ld. erről Csery C. M. dr. jó ismertetését a Kanadai Magyar Újság 1972. május 12-i számában.)

A jeles filmszínésznek át kellett tehát tanulmányoznia valószínűleg nemcsak a közkézen forgó és általában dicsőítő szándékkal szerkesztett Churchill-életrajzokat, hanem pl. Ralph G. Martin "Jennie, the life of Lady Randolph Churchill" c. tudós alapossággal és tárgyilagossággal írt művét is. — Ez a könyv — véleményem szerint — sok mindent megmagyaráz. W. Churchill apjának és anyjának, enyhén kifejezve viharos múltja tárul így elénk. —

Lord Randolph a szépnem túlságo kedvelője, szifilisz áldozata lett e ezért nem tudta teljesíteni a nagyvárú Jennie álmát, hogy Anglia miniszterelnöke legyen. De azért Irország kormányzója lett 1876-ban. A álmot azonban majd gyermekük, — Winston valóra váltja... A feleség a gazdag New York-i bankár szépséges és élvágyó leánya, Jennie, mive a férj különben is gyakran volt ki küldetésben távol, mindig talált meg értő vigasztalókra. Köztük jelesül a walesi herceg is, de legkitartóbbnak gr. Kinsky Károly András, Bécs követe bizonyult. Ilyen körülmények között nem csoda, ha a kis Winston romantikus születésekor angol körokben a római jogból idéztek: "Patet semper incertus." (Az apa kiléte mindig bizonytalan.) — Winston romantikus születéséhez tartozik az, hogy a mulatós mamához a gólya éppen egy bál kellős közepén érkezett, mire a szép Jennie az öltözőjébe visszavonulva fogadta a gólyától gyermekét...

Mellőzve most az éppen nem csodagyermek iskolai és pályakezdesi nehézségeit — bár emlékezőtehetséggel áldott volt —, fordítsuk figyelmünket a mi sorsunkat végzetesen befolyásoló politikusra. Mert hovatovább ez a tartósan kamasz, ime, mégis politikussá nőtte ki magát. Fontos tudnunk, hogy politikai fel fogásában két elem állandósul: — a kommunizmus elutasítása és meg rögzött németellenesség. Örök titok marad tehát, hogy az utóbbtól indítva, mégis hajlandó volt a kommunista hatalommal szövetkezni. Ez olyan, mintha valaki az ördögöt az ördöggel akarná kiüzni...

De ez a következetlenséget eláruló magatartása 1919. februárjában megfigyelhető, amikor a "Big Five" tanácskozásán megjegyzi, hogy az entente erők visszavonása kb. 50.000 főnyik bolsevikellenes csapatok felszámolásával egyenlő — mégis hozzájárul a támogatás megszüntetéséhez!

A németekkel kapcsolatosan állandó félelme miatt a versaillesi "békemű" mellett kitart és 1941. júniusá-

ban már olyan beszédet tart, amelyben kijelenti, hogy a brit birodalom teljes erejével a Szovjetunió mögött áll a náci Németországgal szemben, bár elutasítja ismételt a kommunizmust...

Augusztusban a Newfoundland közelében találkozáva Roosevelttel, sürgeti az Egyesült Államok háborúba lépését. A megbeszélésen egyébként ő a hangadó, s tulajdonképpen ő javasolt hatékony nemzetközi szervezetet, olyasfélét, amilyenről a "világbéke" érdekében azután Roosevelttel ábrándozott. (Fontos mű erre Charles A. Beard: *President Roosevelt and the coming of the War*... 1941. New Haven 1948. Yale Univ.) Az akkor megfogalmazott Atlantic Charter 2. és 3. pontja azért különösen fontos, mert a 2. szerint csak "az érdekelt népek szabadon kifejezett óhajuknak megfelelő határváltoztatásokat" fog elismerni a USA és a U. K. — A 33. kifejezi, hogy az imént említett szerződők "tisztelőben tartják minden nép jogát, hogy olyan kormányformát válasszon, amilyen alatt élni akar!"

Ezeket az Atlantic Charterbe foglalt magasztos (!) elgondolásokat a Szovjet háborúba lépése természetesen felborította. Ne ismerte volna Churchill a szovjet rendszert? Rooseveltről feltételezhető a tudatlanság. Igen, Churchill kardoskodva a balkáni partraszállás mellett, azt hitte, így útját állhatja a szovjet hódításnak Délkelet-Európában. Katonai szempontból ezt persze keresztülvihetőnek látták az olasz hadszíntéren elszenvedett tapasztalatok nyomán. Azután az utánpótlásnak is a Földközi-tenger térségében a tengelyhatalmak légierije súlyos veszteségeket okozhatott volna. Így kerekedett felül Sztalin javaslata, hogy a szövetségesei inkább a nyugati fronton működjenek, neki támadva a Atlantic falnak...

Churchill gondjai következképp súlyosbodtak. Ekkor támadt az a szerencsétlen és *Európára nézve végzetes ötlete*, hogy felkeresse Sztalint. A találkozás 1944. októberében létrejött Moszkvában. — Igaz, hogy már 1944. májusa óta folytak angol-amerikai részről tapogatózások Délkelet-Európa jövőjére vonatkozólag Moszkvánál, de az agyafűrt Sztalin nem sietett elkötelező válasszal. A valóban csodálatos amerikai segítséggel a szovjet hadsereg benyomult a nyár folyamán Romániába és Bulgáriába. — Érthető, hogy Sztalinnak nem volt sürgős "befejezett tényeket"

megelőznie. Bolsevista erkölcsnek megfelelően a "birtokon belül léthez" igazította elhatározását és nem holmi előzetes megállapodásokhoz, szerződésekhöz — amiket különben sem tartott volna be.

Churchill ugyan jó érzékkel felismerte a veszélyt, de elkapatva nyilván az angol felsőbbrendűség dölyfétől, elkövette azt, amit a történelem egyik *legnagyobb balfogásaként* fog emlegetni. *Triumphy an Tragedy* című emlékezéseiben maga bevallja, hogy milyen osztozkodást ajánlott Sztalinnak! Például Romániában 90 százalék szovjet, másoké 10 százalék lenne az "érdek" vagyis a befolyás. Magyarországon és Délszláviában 50—50 százalék... (A valóban különös, hogy ne írjam: szemérmetlen osztozkodásról ld. Ch. E. Bohlen: *The transformation of American foreign policy*, New York, 1969. W. W. Norton & Co. című meglehetősen árulkodó könyvét. — Megjegyzem, hogy W. Hardy McNeill: *America, Britain & Russia*, 1941—46. London, 1953. Oxford Pr. szerint az amerikai diplomaták azt jelentették e „titkos” megállapodásról Washingtonnak, — hogy a szovjet befolyást "Bulgáriában, Magyarországon és Romániában 75—80 százalékban, Délszláviában 50—50 százalékban rögzítették a "magas szerződők". — V. ö. Cordell Hull *Memoirs*-jaiban írttal: "... Russia would have a 75:25 or 80:20 predominance in Bulgaria, Hungary & Rumania. Influence in Yugoslavia was to be split 50:50.")

Churchillben — úgy látszik — megint a "lucidum intervallum" jelentkezett, mert idézett művében hozzáfűzi az előbbi jelenet leírásához, hogy "hosszú csönd után a tollvonásos papír az asztal közepén maradt s végül azt mondtam, hogy nem lenne mégis cinikus, ha úgy látszott, hogy milliókról ilyen felületes módon intézkedtünk. Égessük el a papírt Nem tartsa meg, mondta Sztalin." Vésztló szavak!

Tehát a *Jaltában szentesített érdekszféra* valósága 1944. október 9-én Churchill — lehet, hogy vodka-gözös — agyában fogant. — S mindezt nem teszi jóvá a fultoni (Miss. 1946. március 5.) mindenkinek "szabadságot és demokráciát, amilyen hamar csak lehet" követelő beszédében a komor valóságot festő *Vasfüggöny* kifejezés. (W. Bedell Smith: *My 3 years in Moscow*, N. Y. 1949. Lippincott című könyvében megemlékezik, milyen hevesen vitatta Sztalin Churchill fultoni beszédét!)

Azután megint bukfencl! Emlékszünk Churchill feltűnően békülékeny beszédére az angol parlamentben 1954. február 25-én az angol-szovjet kereskedelmi kapcsolatok érdekében. Majd ugyanez év június 28-án egy sajtóértekezleten kifejezetten a "békés együttélést" sürgetve, amikor ugyan megint hangsúlyozta a tulajdonképpen hagyományos angol fel-fogást: "... nem vagyok oroszellenes, élesen antikommunista vagyok" — jelentette ki.

Vannak akik szeretik kiemelni Churchill festőművészkedését, ami éppen nem menti mérhetetlen felelősségét milliók sorsával kapcsolatban. Az bizonyos, hogy inkább a politikai rövidlátás elrettentő példája marad minden józan, tárgyilagos ítélőképességű ember előtt. A "század nagy embereinek" esete bizonyítja azt a talán nem éppen általánosítható megállapítást, hogy azok, akiknek életükben dicsőség, hírnév, hatalom jutott osztályrészüll, haló porukban kiderül róluk, hogy nagy szemfényvesztők, szélhámosok voltak.